

T I J D S C H R I F T

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

17^e Jaargang.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1909

Over valsche Munten en Munters.

I.

Over *valsche* munten is een enkelen keer wat geschreven, — wel niet zoo veel als over *echte*, — maar toch wel iets, o.a. ook in dit Tijdschrift 1).

Valsche munten verdeel ik in drie groepen.

De eerste groep omvat de minst belangrijke voor de wetenschap: zij gelijken zoo nauwkeurig op hare voorbeelden, dat uit de wapens, figuren en opschriften niets te leeren valt, alleen uit de grondstof, waaruit ze gemaakt zijn.

En dat maken ging ook heel eenvoudig in zijn werk, — en 't gaat nog zoo, want de valschemunterij is nog lang de wereld niet uit. Men nam een scherp exemplaar eener echte munt, een rijder, een gulden, een rijksdaalder, een achtentwintig, hetzelfde wat en drukte dat af in gips, pijpjaarde of klei, goot de ruimte vol met gesmolten lood, tin, geel koper of een mengsel dezer metalen en overtrok vaak het afgietsel met een dun laagje goud, zilver of eene daarop gelijkende legering. De valsche munt werd nu met eene vijl wat bijgewerkt en, zoo noodig, van een kabelrand voorzien en ze was klaar, om de wereld ingezonden te worden en, wie weet hoeveel menschen te bedriegen.

Het getal valsche munten was vroeger onnoemelijk groot; nog zijn er veel over, die in de verzamelingen bewaard

1) Zie Jaargang 1903, bl. 149 en 150; 1904, bl. 86 en 228; 1905, bl. 174; 1906, bl. 58 en 1908, bl. 227 en verv.

Verder ook: *Revue Belge* 1893, p. 344; 1895, p. 45; 1897, p. 304. *Oude Tijd* 1872, bl. 27 en 127.

worden. Vele dier stukken, vooral van de grootere soorten, zijn doorboord en dit heeft ook zijn historische reden: 't was namelijk bij de meeste winkeliers een gebruik, elk valsch stuk, dat hun in handen kwam, op de toonbank te spijkeren tot waarschuwing voor de klanten. „Ja ieder, die een winkel wilde opzetten, rekende onder de benooidgheden ook een valschen ducaton en een paar valsche dubbeltjes, om die al terstond, nog eer er een enkele klant binnengckomen was, op zijn toonbank te spijkeren.” 1)

Andere geldstukken vertoonen krassen of sneden, die opzettelijk zijn aangebracht, om te onderzoeken, wat er onder de blinkende opperhuid lag, indien de onzuivere klank hunne onwettige geboorte verried.

In de *Puntdichten* van JAN VOS, uitg. 1662, vindt men een versje op eene valsche munt, van dezen inhoud:

„Op een koopere vergulde Louys.

Dit geldt is quaad van hart: maar 't heeft een goede stempel
Hier schuilt een koperbeeldt in een vergulde tempel.
Geloof de munter niet, zijn vleien heeft slechts schijn:
Van buiten is LOUYS, van binnen MAZARIJN.”

JULES MAZARIN, (1602-1661) was de sluwe Italiaan, die met den titel van kardinaal, gedurende de minderjarigheid van LODEWIJK XIV, Frankrijks Eerste Minister was. Door hebzucht en knoeierij verwierf hij zich een vermogen van 200 millioen livres.

JEROENSE heeft in zijn *Koddige en Ernstige Opschriften*, 1709, dit puntdichtje ook, met verandering van den derden regel:

„Geloof den Fransman niet, zijn trouw is maar slegts schijn.”

Tot de tweede soort reken ik de z.g. *geconterfeite* munten, dat zijn dezulke, die door de vorsten van Reckheim, 's-Heerenberg, Gronsveld en eene menigte andere graven en baronnen geslagen zijn op hunne titels en wapens en die toch zooveel

1) *Oude Tijd* 1872, bl. 127.

mogelijk gelijken op de munten der Vereenigde Provinciën, of op die van den koning van Spanje, de Duitsche keizers of andere machtige potentaten, dat het volk ze met elkander verwarde en bijv. een Reckheimschen dukaat voor een Hongaarschen ontving. Dit zou nu op zich zelf zoo erg niet zijn, indien de nagebootste stukken 't zelfde gewicht en gehalte hadden als degene, die hun tot voorbeeld hadden gestrekt. Dit was nu bijna nooit het geval. De geconterferte, hetzij ze van goud, zilver of koper waren, hadden meestal minder gewicht en allooi en daardoor leed de ontvanger altijd schade. 1)

Wel bejverden de Algemeene Staten, de Provinciale Staten en de Stedelijke Regeeringen, (om bij ons land te blijven) zich steeds, om door allerlei verbodsbepalingen en strafbedreigingen de gemeente voor schade te vrijwaren, maar de telkens hernieuwde plakaten bewijzen, hoe ijdel de zorgen der vroede vaderen waren en hoe telkens heerlegers van goudguldens, dukaten, daalders, achtentwintigen, schellingen, oortjes en duiten onze grenzen overschreden en zich onder de goede en volwichtige landsmunten mengden.

Deze soort valsche munten droeg algemeen den naam van *hage*, *heeg*- of *hegmunt*, waarin *haag* beteekent *klandestien*, *geheim* en *onwettig*, evenals in *hagepreek*.

Deze munten zijn voor de beschrijvende en verzamelende numismatiek van 't hoogste belang en ieder, die in de kassen der verzamelaars of op de platen der muntwerken de geldstukken der prinsen en heeren van lageren rang bestudeert, staat verbaasd over de groote gelijkens in opschriften en wapens, die deze stukken vertoonen met de volwichtige en

1) Van deze rubriek moet men uitzonderen zulke munten, die uit een zuiver handelsbelang naar vreemde modellen werden vervaardigd, zonder in gewicht en gehalte af te wijken. Men streefde reeds in de middeleeuwen naar eene uniforme munt voor alle handeldrijvende natiën. Daaronder behooren de Toursche grooten, die door Floris V en anderen naar Fransch model en gehalte werden geslagen.

degelijke speciën, uitgaande van de Fransche en Spaansche koningen, de Duitsche keizers of de Nederlandsche republiek.

Deze munten uitvoerig te behandelen, zou een boekdeel eischen; wij kunnen niets meer doen dan wijzen op het groote verschil in historisch belang tusschen deze geconterfeite speciën en de tot de eerste soort behoorende afgietsels.

De derde soort omvat eene reeks munten, die, evenals die der tweede soort, met opzettelijk vervaardigde stempels zijn geslagen, maar waarbij geen enkele aanwijzing te vinden is, om te bepalen, uit welk prinsdom, uit welke heerlijkheid ze afkomstig zijn. De afbeeldingen zijn somtijds eene vrij getrouwe, somtijds eene zeer slordige nabootsing van die der echte stukken, maar de omschriften vertoonen alle meer of minder fouten en afwijkingen, terwijl het metaal van de erbarmelijkste soort is: in plaats van zilver is het dun rood of geel koper, of ook wel eens zilver van zeer laag gehalte, z.g. biljoen.

In het bekende standaardwerk van VERKADE vindt men er enkele afgebeeld, namelijk:

Plaat 23: een Nijmeegschen statenschelling, waarop de arend maar één kop heeft.

Plaat 89: een Zeeuwsch tienschellingsstuk van 1640 met Æ in ZEELANDIÆ.

Plaat 135 een Overijselschen ducaton van 1669 met GONGORDIA en GRESGVNT, dus voor G voor C.

Plaat 212: een Westfrieschen duit met W. F. R. INC VSA.

Plaat 214: een Utrechtschen ducaton van 1699, allergebrekkigst geteekend en gegraveerd.

Plaat 217: een Overijselschen statenschelling van 1690 met ARVI voor PARVÆ en MONG voor MO - NO.

Plaat 219: een Kamper duit met C - * - A - * - P . . .

Het is niet mogelijk uit te maken, van welk atelier deze vervalschingen afkomstig zijn en welk voordeel er in stak, ze met opzettelijk daartoe gegraveerde stempels te slaan. Dat dit geschied is, bewijzen juist de omschriften met fouten en de gebrekkige teekening der figuren. Uit het oogpunt van een falsaris beschouwd, ware het toch veel gemakkelijker en voordeeliger, *afgietsels* te maken volgens de methode der eerste soort.

Ook hier staan wij voor een raadsel, zooals er in elke wetenschap, niet het minst in de oudheidkunde en in de penningkunde, voorkomen.

II.

Bovendien is het merkwaardig, hoe de vervalschers van dit slag juist de schellingen en wel bepaald de statenschellingen of zesthalven gekozen hebben, om die als schitterende proeven hunner graveerkunst in den handel te brengen en vooral den kleinhandel er mede te overstroomen.

Een betrekkelijk groot getal dezer valsche schellingen heb ik verzameld en ik wensch hieronder de beschrijving daarvan zoo juist mogelijk te geven.

Alle behooren op de voorzijde een man te paard te vertoon, (oorspronkelijk eene voorstelling van den ridder Sint JORIS) omgeven van de bekende spreuk: CONCORDIA · RES · PARVÆ · CRESCVNT.

De keerzijde heeft het wapen der stad of der provincie, op wier last ze geslagen heeten te zijn, tusschen 6 S en omgeven van MO · NO · ARG · (nieuwe zilveren munt) en verder den naam van de betrokken stad of provincie.

Volgens VERKADE werd de eerste statenschelling, ook „placaatschelling” genoemd, in 1672 te Groningen gemunt,

de oudste draagt echter het jaartal 1673. Daarna werd deze muntslag ook elders nagevolgd, behalve in de provinciën Holland, West-Friesland en Zeeland. In 1691 hield men meerendeels op met de aanmunting; alleen voor de provincie Groningen duurde deze nog voort tot in 1692.

Het wettig gehalte bedroeg 7 penningen = 583 duizendsten en het gewicht nagenoeg 5 gram.

Dit betreft de echte; maar nu de valsche:

Nijmeegsche schellingen.

N°. 1. Anno 1681. CONCORDIAPES IPIA CRESCVNT. wapen van Nijmegen, zijnde de dubbele arend, maar zonder het schildje op de borst, tusschen 6 S en gedekt met de keizerlijke kroon tusschen 8 - 1. Omschrift MO. NO. ARG-CIV. NOVIOMAGANST in plaats van NOVIOMAGENSIS. Geel koper, eenigszins verzilverd.

N°. 2. Anno 1688. CON....DIA RES PAR....ANT. Kz.: het wapen als boven tusschen 6 S, naast de kroon 8 - 8. Omschrift:RG CIA NOAI.... (de N omgekeerd). Geel koper, dun en allerslechtst gegraveerd.

N°. 3. Anno 1691. CO....DIA · RIS · PARVÆ · CRESCVNT. Kz. Het stedelijk wapen tusschen 6 S, naast de kroon 9 - 1. Omschrift: MONO AR...NOVIOMAGENSIS Rood koper en slechte gravure; de koppen van den arend steken buiten 't schild uit.

In den *Catalogus van het Munt-Kabinet van 's Rijks Munt te Utrecht* komt een schelling voor met RES PRIA voor PARVÆ van het jaar 1690, alsmede zes nagemaakte van 1691.

Zutfensche schellingen.

N°. 4. Anno 1688. CONCORDIA · RES PARVÆ · CRESCVNT. Kz. Het wapen van Zutphen tusschen 6 S en

met een kroon, tusschen welker fleurons 1 - 6 - 8 - 8. Omschrift: MO NO ARG CIVEVTPHANIÆ, in plaats van CIV - ZVT enz. Rood koper.

Nº. 5. Anno 1691. Voorzijde afgesleten, maar nog leesbaar: CONCORD.... Kz. als bovengenoemde, maar met 1 - 6 - 9 - 1 en in het omschrift CIV ZVTPHANI in plaats van ZVTPHANIÆ. . Rood koper.

Deze beide schellingen zijn vrij goed gegraveerd.

Overijselsche schellingen.

Nº. 6. Anno 1686. COHCORDIA enz. Kz. het wapen van Overijssel tusschen 6 s, gedekt door eene kroon, tusschen welker fleurons 1 - 6 - 8 - 6. Geelachtig biljoen.

Nº. 7. Anno 1686. CONCDIA RESPARVÆ CRECVNT ☉ Kz. als voren, gewoon omschrift, maar ORO TRANS voor ORD TRANS; de 6 niet *binnen*, maar *op* den binnenrand. Rood koper.

Nº. 8. Anno 1696. CONCORDIA RESARVI CRECVNT ☉ Kz. MONG ARG...TRANSIS. Het wapen zonder golf achter den leeuw, jaartal boven de kroon. Koperbiljoen, afgebeeld door VERKADE, plaat 217, Nº. 5.

Nº. 9. Anno 169. Als de vorige, maar ARV voor ARVI. Kz. MONGARGEN ORDTRANSIS. Het wapen als de vorige, boven de kroon 169. Geel koper.

In het Kabinet van 's Rijks Munt komen van dit stuk twee exemplaren voor met 1690, vier met 1696 en één met 1697.

Nº. 10. Anno 169. Geheel gelijk aan den vorigen, maar *zonder* 6 S op de kz. Geel koper.

Deventer schellingen.

Nº. 11. Anno 1686. Vz. Achter CRECVNT eene A. Kz. MONO.... DAVENTRIË voor TRIË. Het wapen

van Deventer tusschen 6 S. Boven de kroon het jaartal. Rood koper.

In het Kabinet van 's Rijks Munt komen twee exemplaren voor van 1686 en één van 1688, alle met A en één van 1690 met V.

N°. 12. Anno 1688. Vz. CONCORDIA RISPARVÆ CRESCVNT. Kz. als boven met MONOARG GIV DAVRN-TRIÆ. Rood koper en koperbiljoen.

Kamper schelling.

N°. 13. Zonder jaartal. Vz. COICORDIA RES PARVÆ CRESCRT. Hierachter het muntteeken van JACOB RIDDER: een ruitertje. Onder het paard *ontbreekt* het wapen van Kampen. Kz. Een gekroond wapen, waarin een leeuw, zooals op de echte schellingen, maar *zonder* wapen van Kampen in de klauwen. Naast het schild 6 S. Omschrift: MOIIO ARG CIVIT CAIIIIIIIII. Rood koper.

Groninger schelling.

N°. 14. Anno 1690. Vz. CONORDIA - RES - PARVÆ CRE... Kz. Het gekroonde wapen van Groningen en Ommelanden tusschen 6 S met het jaartal boven de kroon. Zilver; waarschijnlijk is dit een goede munt met eene stempelfout.

Op eene vierkante proef in zilver dezer munt, mede in mijn bezit, leest men: CONCORDA.

Het verdient wel opmerking, dat noch van de Zeeuwsche hoedjesschellingen, noch van de bekende scheepjesschellingen, noch van andere soorten dergelijke namaaksels voorkomen, — dit is wel een bewijs, hoe algemeen gewild de statenschellingen bij de burgerij waren, zoodat de moeite der fabricatie ruimschoots, zij het dan ook onrechtmatig, beloond werd.

III.

Op het nabootsen van echte munten, op welke manier dan ook, hebben evenals op het snoeien en verminken, altijd zware straffen gestaan.

Bekend is het „koken in olie” in de zestiende eeuw, z.g. „de straf van den ketel.” Hierop doelt een sneldicht van HUYGENS (XVI Boek, N°. 84).

„Een valsch Munter in schilderij gehangen.
Dewijl het Schepenen belieft heeft in haer' Zetel,
Hier hangh ick en verstijf in d'Olie op een planck :
Wat nood ist ? beter hier bevrosen jaren langh,
Dan een'warm'uer gedoyt in een besmeerden ketel.”

In de 17e eeuw stonden op dit misdrijf zware lijfstraffen en de dood op 't schavot.

Een voorbeeld daarvan levert ons P. Cz. HOOFT in een zijner brieven.

Den 17en Juni 1622 schreef hij in de kwaliteit van Hoofd-officier van Weesp en Weesperkarspel aan den Advokaat-fiskaal van den Hove van Holland, dat onder het Gerecht van de Bijlmermeer („'t Bijdelmeer”) een zekere SAMUEL DANENS was gevangen genomen, onder de beschuldiging van geholpen te hebben bij het gieten van zes of zeven schellingen en ongeveer honderd dubbele stuivers van tin en koper en een deel daarvan te hebben uitgegeven. Buiten pijnen had hij de schuld omtrent de schellingen eerst bekend en daarna weder geloochend, waarna hij een gevangene te Rotterdam daarvan betichtte. Dat hij dubbele stuivers gegoten had, bekende hij. Nu, zegt HOOFT, is dit laatste feit reeds voldoende, om de doodstraf en de verbeurdverklaring zijner goederen te eischen. Schepenen hebben na consult met eenige rechtsgeleerden tot advies bekomen, om den delinquent te veroordeelen tot geeseling, brandmerk en verbanning. Echter heeft HOOFT termen

kunnen vinden om voor den man eene genadige straf te verzoeken op de volgende gronden :

1°. was de delinquent een arme man met vrouw en vijf kleine kinderen ;

2°. had hij vóór de bedrijving dezer misdaad geen vonnis te zijnen laste en uitnemende goede getuigenissen ;

3°. was het geld, door hem gemaakt, zoo slecht, dat niemand het had willen aannemen. Op deze gronden was ook van eene menigte van eerlijke luiden, zoo van Utrecht als van Weesp een verzoekschrift tot HOOFT gekomen om den man een genadige („gratieuse”) straf op te leggen. Wij zien uit dezen brief, dat bij den beroemden Muider Drost niet alleen het vernuft en de geest aan 't woord waren, maar ook het gevoelige hart sprak, want hij erkende, dat in „deze conjuncture van tijde en verloop der munte” een zware straf op het misdrijf kon geëischt worden, maar hij pleitte toch voor den armen man, die deels uit domheid, deels door verleiding eene misdaad had begaan, waarvan hij 't ernstige mogelijk niet had ingezien.

De gegoten schellingen kunnen geene andere dan rooschellingen geweest zijn, die in 't eerste vierendeel der 17e eeuw veel geslagen zijn ; de statenschellingen zijn eerst van later tijd.

Hoe het met SAMUEL DANENS is afgelopen, kunnen wij uit de brieven verder niet opmaken.

Dat de doodstraf de gewone straf was voor valsche munters, blijkt ook uit een sneldicht van HUYGENS, (XII Boek, N°. 145) :

„Valsch munter.

DIRCK heeft verstand van als (= alles)
't Minst is van Geld te maken,
Dan goed, en dan eens vals
Na tijd en loop van saken.

Nu kost het hem den hals ;
 Daer most hij toe geraken
 En 't is hem wel gegunt :
 Hij hadt'er op gemunt."

J. E. TER GOUW.

N A S C H R I F T

op het artikel over *de Oudheid van het Gemunt Metaat*.

(Zie bladzijde 19 hiervoor.)

Volgens eene mededeeling in de *Gazette Numismatique* van November 1908, heeft de heer SINGER, Amerikaansch archeoloog, op het eilandje Moklos bij Kreta de ruïnen van een Mykaenische stad ontdekt en daarin o.a. gevonden „de grands talents de bronze”, zooals er ook bij Aghia Triada gevonden zijn. Zonder twijfel worden hier de in ons gemeld artikel beschreven „bijlen” bedoeld. Bij de punt van het eiland Kreta heeft die geleerde een nekropolis (begraafplaats) ontdekt, dagteekenende volgens hem uit het 3e „millénaire” v. Chr., dus tusschen 3000 en 2000 v. Chr., waar hij allerlei gouden schatten vond, o.a. „dunne, gouden plakken met figuren gegraveerd, die op de kleederen der dooden genaaid werden.” Wie herkent hierin niet de „gouden talenten”, waarover de heer SVORONOS geschreven heeft ?

J. E. TER GOUW.
